

KAM, JOŽEK, PUTUJEŠ

MALI PRILOG PROUČAVANJU STARE KAJKAVSKE SVJETOVNE LIRIKE

LAHORKA PLEJIĆ POJE

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR – 10000 Zagreb
lplejic@ffzg.hr

UDK: 398.51(497.5)
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 24. 6. 2019.
Prihvaćen za tisak: 10. 12. 2019.

U radu se donosi nekoliko zapažanja o dvjema svjetovnim kajkavskim pjesmaricama koje je pisala ista ruka. To su *Pjesmarica Nikole Šafrana* (Arhiv HAZU, sg. I a 98) i *Canticum cytharaedorum cytarizantium cum cytaris suis* (NSK, sg. R 3631). Premda su pjesmarice vrlo opsežne, dosad nisu podrobnije analizirane niti se o njima pisalo kao o cjelini, nego su pažnju privlačile zbog pojedinih pjesama, i to ponajprije onih koje su se ponavljale u više pjesmarica. O nekim se pjesmama pisalo zbog toga što se nastojao utvrditi ili potvrditi njihov autor, o nekima jer tematiziraju kakav povijesni događaj (npr. zrinsko-frankopansku urotu), a neke su služile kao predložak za stilističku analizu. Za razliku od takvoga pristupa, u kojemu se pjesmarice shvaćaju kao puki, gotovo slučajni zbir nasumce skupljenih sastava, ovdje se naglašava da pjesmarice valja promatrati i kao jedinstvene, uređene cjeline. Njihov sastavljač očito se vodio željom da ponudi zaokruženu zbirku. U prilog pretpostavci da je riječ o osobi koja se kontinuirano i ozbiljno bavila kajkavskom dopreporodnom lirikom ide i nekoliko rukopisa iz Državnoga arhiva koje je pisala ista ruka.

KLJUČNE RIJEČI:

Canticum cytharaedorum cytarizantium cum cytaris suis, kajkavska svjetovna lirika, Pjesmarica Nikole Šafrana, rukopisne pjesmarice

S obzirom na to da pišem za zadarski časopis, a rad posvećujem Istraninu, Supetarcu Josipu Bratuliću, vjerojatno bi bilo primjerenije da odaberem neku mediteransku temu (pa bi i u naslovu stajalo *Bepo*, a ne *Jožek*). No u biografiji i bibliografiji slavljénika lako je naći poticaje i opravdanje i za izlet u kajkavianu¹ te ovdje slijedi nekoliko bilježaka uz čitanje dviju kajkavskih pjesmarica.

Premda nerijetko percipirane kao srednjovjekovni fenomen, rukopisne pjesmarice u hrvatskoj su književnoj kulturi dugovječan medij transmisije književne građe, koji je, otporan na promjene, (pre)živio od srednjega vijeka do 19. stoljeća. Povijest hrvatske lirike počinje upravo s nevelikom, ali dragocjenom srednjovjekovnom *Pariskom pjesmaricom*, koja čini završni dio rukopisa poznatoga kao *Code Slave 11*, a praksa sastavljanja rukopisnih pjesmarica nastavila se i u vremenima nakon širenja tiskarskog umijeća i nakon pojave autorske književnosti, o čemu svjedoči, primjerice, *Zbornik Nikše Ranjine*, kao i brojna što anonimna djela, a što ona kojima znamo autora. Mnogo je dakle iz korpusa starije hrvatske književnosti sve do početka 19. stoljeća prikupljano, prepisivano i tradirano upravo u rukopisima zborničkoga tipa, odnosno u pjesmaricama.² No dok je starijoj hrvatskoj književnoj historiografiji iz pjesmarica bilo važnije istražiti tematski atraktivnije pjesme (kao što su one o zrinško-frankopanskoj uroti i pogibiji Nikole Zrinskoga), utvrđivati autorstvo pojedinih sastava, ili izlučiti pojedinačna autorska ostvarenja i od dijelova razasutih po rukopisnim svescima sklapati opus jednoga autora (primjer je Marko Marulić, čije su se hrvatske pjesme sačuvale samo u pjesmaricama i zbornicima te su se tek u drugoj polovici 19. stoljeća počele okupljati u jedinstven korpus), u novije vrijeme zbornici i pjesmarice privlače pažnju i kao više ili manje zaokruženi, cjeloviti artefakti.³ Taj se interes najjasnije

¹ Među novijim Bratulićevim prinosima iz toga područja može se izdvojiti kritičko izdanje Habelićeva djela *Pervi otca našega Adama greh* (2018), te, u ovome kontekstu važnija i zanimljivija, *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske*, koju je slavljénik priredio za tisak i popratio studijom (v. Bratulić 2014). U toj studiji Bratulić upravo i poziva na rad: "O pjesmama jedne i druge pjesmarice [Katarinine i Prekmurske], kao i drugih rukopisnih pjesmarica iz toga vremena, o kojima je na više mjesta pisao Franjo Fancev, bilo bi zanimljivo povesti stručnu raspravu." (Bratulić 2014: 305).

² Što se tiskanja knjiga tiče, moglo bi se reći da je kajkavska književnost imala nešto bolju sudbinu: za razliku od mnogih danas kanonskih djela južnohrvatske, a osobito dubrovačke književnosti (primjerice Držićevih komedija, Gundulićevih *Dubravke* i *Osmana*, Palmotićeva *Pavlimira* itd.), koja su objavljena tiskom istom u 19. stoljeću, mnoga je stara kajkavska knjiga bila tiskana. No put do tiskare pronalazila su ponajprije vjerska, i to češće prozna djela. Od pjesmarica je objavljena samo *Citara octochorda*; od svjetovne lirike tek u novije vrijeme izašle su *Pesme horvatske*, koje je priredio Alojz Jembrih 1991., i ovdje već spomenuta *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske*, što ju je za tisak priredio Josip Bratulić 2014. godine; Vjekoslav Noršić objavio je u izvornoj grafiji neveliku pjesmaricu Antuna Tomašića (Noršić 1927).

³ Posebno je u tome kontekstu važno objavljivanje Lucićeva *Vartla*, s uvodnom studijom priređivača Nikice Kolumbića, koji je izašao 1990. Kristina Štrkalj Despot priredila je pak kritičko izdanje *Osor-*

artikulirao u dva skupa, odnosno dva zbornika *Colloquia Maruliana* koji su bili posvećeni upravo temi pjesmarica; tom su prigodom Bratislav Lučin i Neven Jovanović uputili na “najmanje dvostruki identitet” pjesmarica, naglasivši upravo činjenicu da su one zanimljive ne samo po pojedinačnim pjesmama nego i kao cjeline.⁴

Posve je jasno zbog čega su starija istraživanja bila intenzivnije usmjerena na atribuiranje pojedinačnih sastava i na uspostave autorskih opusa, odnosno zašto su se pjesmarice zanemarivale kao cjeline. Takvim pristupom ranonovovjekovnoj književnosti naglašavali su se njezini novi, moderni, renesansni ili postrenesansni elementi, a umanjivale su se anakrone značajke, one koje su bile karakteristične za srednjovjekovnu književnu kulturu. Nadalje, u intrinzično usmjerenim proučavanjima ranonovovjekovne književnosti, koja su u struci dominirala u drugoj polovici 20. stoljeća, djela zborničkoga tipa, pa tako ni pjesmarice, nisu se pokazivala pretjerano zanimljivim istraživačkim predmetom jer su ona po raznim kriterijima hibridna, a neka od njih pripadaju sferi pučke, estetski ne pretjerano atraktivne književnosti. Stoga su i kajkavske pjesmarice ostale na rubu struke te u novije vrijeme zanimanje pobuđuju ponajviše po zavičajnoj liniji.⁵

Kao što je u stručnoj literaturi već mnogo puta ustvrđeno, a među važnijim autorima svakako valja izdvojiti Franju Fanceva, Olgu Šojat i Ivana Zvonara, kajkavskih je pjesmarica nekoć bilo mnogo više nego što ih je sačuvano. S druge strane, čak ni neki javni arhivi i biblioteke još uvijek nisu dokraja istraženi te zbog toga ne treba isključiti mogućnost da se pojavi još koja dosad nepoznata pjesmarica. Konačno, teško je donositi cjelovitije sudove o kajkavskoj lirici i pjesmaricama bez valjanih kritičkih izdanja. U tome smislu ovaj članak dat će tek fragmentaran uvid u djelić povećane rukopisne baštine kojoj opseg nije lako utvrditi. Zbirke o kojima će ovdje biti riječi – a prema drevnoj metafori koja izjednačuje književni tekst i porod mogu se one nazvati sestrama, jer ih je pisala ista ruka, slične su i po opremi, a i sadržaj im je podudaran – među najopsežnijim su starijim kajkavskim pjesmaricama.⁶ One se

sko-hvarske pjesmarice 2016. U *Leksikonu hrvatskih pisaca* iz 2000. pjesmarice su dobile zasebnu natuknicu, koja sadrži opise sedam zbirki, od čega su tri južnohrvatske, a četiri kajkavske; autorica im je Hrvojka Mihanović Salopek.

⁴ V. o tome više na stranici <http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/dokuwiki/doku.php/z:okvir-pjesmarice> (pristupljeno 8. 2. 2019). Riječ je o skupovima održanima 2009. i 2010., odnosno o zbornicima *Colloquia Maruliana* XIX/2010 i XX/2011.

⁵ Primjer takvoga djelovanja je društvo *Kajkavsko spravišće* i njihov časopis *Kaj*, koji je u pedeset godina svoga postojanja dao iznimno vrijedne prinose poznavanju stare kajkavske lirike, no usprkos brojnim vrijednim radovima koji su u njemu objavljeni ta lirika i dalje ostaje izvan hrvatskih književnopovijesnih sinteza. Slično se može reći i za zbirku Andrije Cigančića *Lovranske ljubavne pjesme iz 1738. godine*, što ju je priredio Milorad Stojević.

⁶ Od srca zahvaljujem kolegici Jasmini Lukec na ustupljenim snimkama rukopisa.

već na prvi pogled pokazuju i *grafički* najuređenijim zbirkama stare kajkavske lirike te funkcioniraju kao zaokružene, dovršene cjeline.⁷ Riječ je dakle o *Pjesmarici Nikole Šafrana* (Arhivu HAZU, sg. I a 98) i o *Canticum cytharaedorum cytarizantium cum cytaris suis* (Zbirka starih knjiga i rukopisa, NSK, sg. R 3631). O objema se u literaturi u nekoliko navrata pisalo, no niti su one objavljene u cijelosti, niti su ikada ekstenzivnije analizirane; štoviše, usprkos činjenici da ih je pisao isti pisar nisu se proučavale ni u komparaciji.⁸ U više radova dotaknuo ih se i Franjo Fancev, kojega ovdje izdvajam zato što je za obje pjesmarice, doduše za svaku zasebno, u različitim člancima, upotrijebio pojam *kajkavski kanconijer*, aludirajući očito i na zaokruženost. Za *Canticum* je ustvrdio da on, zbog abecedne organizacije, predstavlja “savršeniji tip kajkavskih kanconijera” (Fancev 1928: 245). O *Šafranovoj* je zbirci pak zapisao da je “neki anonim u inače pobliže nepoznatoj sredini bio izvršio skupljanje jednoga dijela starije hrvatske građanske poezije i abecednim redom pjesama povezao ih [...] u jedinstveni kanconijer” (Fancev 1937: 68).

Pjesmarica Nikole Šafrana, koju je prvi još davne 1899. opisao Milivoj Šrepel, sadrži 192 sastava (185 hrvatskih i 7 latinskih).⁹ Šafranovo je ime u njoj zabilježeno dvaput. Premda su se imena (vlasnika) obično zapisivala na prvu stranicu, odnosno predlist, ovdje je njegovo upisano i u vinjetu na 22. stranici, što znači da je izrazitije integrirano u pjesmaricu, odnosno vjerojatno je riječ o naručitelju i prvom vlasniku rukopisa. Danas se ne zna tko je on bio ni kakvu je ulogu imao u nastanku pjesmarice. Prema Fancevu, zbirka je nastala najkasnije oko 1800. godine (Fancev 1937: 68).¹⁰ Nije lako odrediti ni mjesto nastanka pjesmarice. Pojedine pjesme toponimima su

⁷ Konkurira im, od zasad poznatih zbirki, svakako ona Katarine Patačić, no ona se zbog više razloga izdvaja od ostalih kajkavskih pjesmarica.

⁸ Tridesetak pjesama iz Šafranove zbirke objavio je Milivoj Šrepel pod naslovom “Kajkavska pjesmarica” u *Gradi za povijest književnosti hrvatske*, 2, 1899, 187–212, i to je najopsežniji izbor kajkavske lirike objavljen do danas. Napitnice iz obje zbirke objavio je Franjo Fancev u poznatom radu “Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vjekova” (Fancev 1937). Iz zbirke *Canticum* deset je pjesama objavila Olga Šojat u također važnom članku “Stara hrvatska kajkavska poezija” (1968).

⁹ Drugom rukom ispisana je na prvom listu jedna pjesma, kao što su i neke pjesme naknadno dodane na kraju rukopisa, no za ovaj rad to je sporedno.

¹⁰ Pouzdanost datacije možda bi ipak trebalo preispitati. Po nekim je pjesmama jasno da je zbirka morala nastati oko 1800., no nije određena i granica do koje je sigurno nastala. Do sada u literaturi nije spomenuto, a moglo bi biti donekle zbunjujuće, spominjanje Jelačića u *popevki* br. 101 (pjesma završava stihovima: “ki za svoje jasne čine / zaslužil je banovine, / Jelačić”). U prilog činjenici da je ipak riječ o Josipovu ocu Franji, koji je također bio slavan pa su mu možda poželjeli i bansku titulu, išao bi motiv borbe protiv Francuza koji se pojavljuje na početku pjesme. Napominjem ovdje da je transkripcija u svim navođenjima stihova iz pjesmarica moja te da je provedena slično načelima kojima se u transkripcijama vodila Olga Šojat.

vezane uz širi kajkavski prostor, jer se u njima spominju lokaliteti u Zagorju, Prigorju i Međimurju; navodi se i Turopolje u nekoliko pjesama, a od gradova Čakovec, Varaždin, Zagreb, Koprivnica, Karlovac i Dubovac, kao i još neki toponimi koji ne pripadaju u kajkavski prostor (ktetici su pak mnogobrojniji; primjerice u pjesmi o zrinsko-frankopanskoj uroti nabrajaju se imanja dviju obitelji). Pjesme su poredane abecednim redom po prvome stihu,¹¹ a iznad svake stoji oznaka vrste: *popevka*, *arija* ili *napitnica*. Arija je šest, a napitnica sedamnaest; ostalo su *popevke*. Brojni su sastavi zapisivani *in continuo*. Prepisivaču je bio jako važan vizualni dojam koji će zbirka ostaviti, što se očituje i u relativno lijepom rukopisu, i u elementima izvedenima crvenom tintom (okvir svake stranice, natpisi i brojevi pjesama, kao i početna slova svake strofe), i u florealnim motivima u boji kojima je pjesmarica ilustrirana.

Po formatu, rukopisu, izgledu stranice, organizaciji i oblikovanju teksta Šafranovoj je zbirci gotovo identična spomenuta pjesmarica *Canticum cytharaedorum cytarizantium cum cytaris suis*. I ona je prilično opsežna: sadrži 97 sastava,¹² no pjesme su grupirane po nešto drugačijem načelu nego u Šafrana. Ovdje se prvo abecednim redom nižu *popevke* (77 pjesama), a zatim slijede *napitnice* (12 sastava) pa *arije* (6 sastava), no potonja skupina nije složena prema abecedi. Na kraju su zapisane još dvije *popevke*. Dok Šafranova pjesmarica nema naslova, nego joj je on u struci naknadno pripisan, *Canticum* počinje naslovom ispisanim u nevelikoj, ali likovnim elementima raskošnoj vinjeti u boji. Na kraju rukopisa nalazi se *Index*, odnosno sadržaj pjesmarice. Rukopis je obilježen inicijalima L. J. B. i godinom 1805.; Fancev je pretpostavio da bi iza inicijala moglo stajati ime L[udovicus] J[ellachich de] B[usin] (Fancev 1937: 38). I *Canticum* je ukrašen cvjetnim motivima, ali ilustracije nije radila ista ruka koja je ilustrirala *Pjesmaricu Nikole Šafrana*.

Iako nisu identične, opisanim je pjesmaricama, kao što je rečeno, zajednički velik dio sadržaja, kao i prilično visok stupanj uređenosti, vidljiv na nekoliko razina, od kojih je na prvi pogled najuočljivija ona grafička. Važno je to istaknuti zbog toga što ostale kajkavske pjesmarice nisu pisane s toliko pažnje spram izgleda stranice, samoga rukopisa (u smislu duktusa), a često ni spram organizacije sadržaja. Ta se uređenost ogleda u numeriranju pjesama, abecednome nizanju, u spomenutom određanju svake pjesme, a u zbirci *Canticum* i u kazalu svih pjesama navedenih prema prvome stihu. Iako je kajkavska lirika u žanrovskome smislu podosta razvedena, u obje pjesmarice prevladavaju ljubavne pjesme. Premda je *Šafran* opsežniji, *Canticum*

¹¹ Samo je nekoliko pjesama s kraja zbirke bez takvoga natpisa jer su očito naknadno dodavane, što se može zaključiti i po drugačijem rukopisu.

¹² Za usporedbu navodim podatak da *Pjesmarica Katarine Patačić* sadrži 31 pjesmu.

ipak ima tri pjesme kojih u većoj zbirci nema. Više pjesama koje se ponavljaju u obje pjesmarice razlikuju se u pokojem stihu, no s obzirom na inače prisutne razlike među inačicama u takvom tipu lirike, ovdje se može govoriti tek o neznatnim varijacijama, a pjesme se nerijetko posve podudaraju.¹³

Prema popisu pjesama koje *Šafran* sadrži,¹⁴ a iz manje pjesmarice izostaju, gotovo da se naslućuje stanovita pravilnost, tj. koncept sastavljača ili naručitelja. Prvo, izostale su iz *Canticuma* pjesme “na narodnu”: “Divojčica vodu gazi” (br. 11), “Kolo igra Radojica” (br. 47) i “Lepe moje sinokoše” (br. 51). Nadalje, u *Šafrana* je zapisano više sastava koji su tematsko-motivski vezani uz povijesno-politički kontekst, a kojih u manjoj pjesmarici također nema. Takva je primjerice vrlo popularna i proširena pjesma “Od Petra Zrina bana horvackog” (tako je naslovljena u *Šafranovoj* pjesmarici; prvi stih glasi “Gospoda prezmožna i drugi ostali”, br. 25), zatim lament ispjevan nakon pada Beograda 1739. (“Glej, kršćanstvo, žalostnoga / prejakoga Belgrada”, br. 23), pa “Marš, junaci, sable v ruke” (br. 55); zatim pjesma “Glejte, bratja, kurvu Krajncu” (br. 24), kao i “Poslušajte sada, Krajnci” (br. 94), pa pjesma “Spomeni se, Turopolje, z Erdödija bana” (br. 155). *Canticum* ne sadrži ni šaljivo-satirične pjesme kao što su “Biskup je dokončal” (br. 6), koja je ispjevana kao katalog reakcija župnika na biskupovu zabranu držanja kuharica, ili kao što je satira “Gledaj, brate, Međimorje” (br. 22); nema komične, mjestimice i frivolne pjesme u kojoj se ismijava *stara cura* koja čeka *snuboke* “Kaj se sudi od vseh ljudih koji to vele” (br. 46); nema ni dijaloške pjesme “Stani, žena, puši luč” (br. 157), kojoj je sadržaj gruba svađa supružnika s dna društvene ljestvice. *Canticum* se dakle, po prevlasti ljubavnih pjesama i po tome što su napitnice i arije smještene na kraj, doima nešto homogenijom zbirkom s pretežito intimnijim sastavima;¹⁵ *Pjesmarica Nikole Šafrana*, u kojoj se također vodilo računa o uređenosti, ostavlja dojam sveobuhvatnije zbirke, odnosno ambicioznije hrestomatije ili svojevrсна repozitorija kajkavske lirike.

Dvjesto je zbiraka zajednička i prevlast *popevki*, odnosno pjesama koje, za razliku

¹³ Primjerice, u ljubavnoj pjesmi koja je u obje pjesmarice napisana pod brojem 2 razlikuje se samo prvi redak i to po jednome leksemu:

“Ah, ah, prestani, srce, jenkrat tuguvat...” (*Šafran*, Popevka 2)

“Ah, ah, prestani, srce, jenkrat žaluvat...” (*Canticum*, Popevka 2)

¹⁴ Kao što je rečeno, samo *Canticum* donosi na kraju indeks pjesama, a za *Šafranovu* je zbirku popis izrađen za potrebe ovoga rada.

¹⁵ Po nekim se elementima, kao što je veća briga oko rime, može zaključiti i da je *Canticum* pažljivije prepisivan (no ne i zašto je tomu tako, jer ne znamo ništa o okolnostima sastavljanja pjesmarica). Evo primjera koji to pokazuje: Prva strofa Popevke 2 u *Canticumu* glasi: Ah, ah, prestani, / srce, jenkrat žaluvat, / daj se, ah, nastani, / naj, naj više tuguvat. U *Šafrana* se, očito zabunom, ponavlja leksem *tuguvat*: Ah, ah, prestani, / srce, jenkrat tuguvat, / daj se, ah, nastani, / naj, naj više tuguvat...

od napitnica, nisu tematski ograničene, niti su tijesno vezane uz određene prigode, konkretne situacije i društvene zadaće (nazdravljanje, čestitanje...). Pjesme koje se donose s natpisom *popevka*, premda često jednostavne i naivne, referiraju na raznolikije segmente izvanknjiževne zbilje te su i poetološki zanimljivije.¹⁶ Arije su malo-brojne i teško im je prepoznati istu tematsku ili žanrovsku odrednicu.¹⁷

Još je jedna sitnica zajednička dvjema pjesmaricama: za razliku od većine njima suvremenih ili nešto starijih, u ovima se, osim što nema notnih zapisa, nigdje ne navodi ni napomena „ad notam“, i to čak ni kod onih pjesama koje se drugdje zapisuju uz note (primjerice u *Varaždinskoj pjesmarici* I, ili pak u pjesmarici *Cantilenae antiquae* iz Državnoga arhiva, sg. 176). Usprkos terminima *popevka*, *arija* i *napitnica*, koji upućuju na pjevanu izvedbu, i usprkos naslovu manje zbirke, možda bi se mogla propitati pretpostavka da su *Šafran* i *Canticum* rađeni s mišlju da posluže ponajprije za čitanje, što uostalom signaliziraju i „vanjske urehe“ obaju rukopisa.

Konačno, u prilog stanovitoj izdvojenosti dviju pjesmarica, odnosno njihovu posebnom statusu koji stječu zahvaljujući uređenosti, ali i pisaru, može se dodati još jedan zasad nedovoljno istražen i na prvi pogled labav, ali ipak privlačan „vanjski“ argument: u Hrvatskome državnom arhivu nalazi se nekoliko manjih rukopisnih pjesmarica koje dosad u literaturi nisu analizirane,¹⁸ a koje je, kako se čini, pisala ista ruka koja je pisala *Canticum* i *Pjesmaricu Nikole Šafrana*. Među njima najzanimljivija je pjesmarica kojoj je na prvome listu, mlađom rukom, novim pravopisom upisano *Razne pjesme hrvatske i njemačke* (sg. 183). Ona sadrži pedesetak hrvatskih i dvadesetak njemačkih pjesama.¹⁹ Pisana je isključivo crnom tintom te nema posebnih ukrasa. Hrvatske su pjesme numerirane zasebno od njemačkih, koje su uz to pisane goticom. Dio hrvatskih pjesama iz toga rukopisa nalazi se i u *Šafranovoj zbirci* i u *Canticumu*, ali ima i nekih koje dvije pjesmarice ne sadrže. Iznad pjesama često stoji natpis *popevka*, ali mu je više puta dodana i pobliža odrednica (primjerice pjesma 34, koja počinje stihom „Milo tugujuću čujem te grlicu“ ima natpis koji joj određuje trenutak i konkretan povod: „Popevka leta 1798. Od rashađanja dveh“) ili se pak donosi naslov pjesme (primjeri-

¹⁶ Ističe se ovdje prevlast *popevki* zbog toga što više kajkavskih pjesmarica sadrži pretežito napitnice, koje imaju kulturnopovijesno značenje, ali su *popevke* za književnopovijesna istraživanja važnije.

¹⁷ Petnaest arija iz zbirke *Pesme hrvatske*, koja se tradicionalno pripisuje Katarini Patačić, Tomislav Bogdan identificirao je kao prepjeve iz dviju glazbenih drama Pietra Metastasia (Bogdan 2012). Istraživanje o mogućim predlošcima arija u dvjema pjesmaricama našega pisara tek predstoji.

¹⁸ Koliko mi je poznato, nakon Franje Kuhača, koji ih je imao u rukama, spominje ih samo Puškadija-Ribkin (2003).

¹⁹ Pretpostavljam da je ista osoba pisala i rukopise br. 176 i br. 312, koji su mnogo manjega opsega i doimaju se kao predradnje ili tek fragmenti posla koji će biti obavljen u onim pjesmaricama o kojima je ovdje riječ.

ce pjesma 37 koja počinje stihom “O, teške brige srcu momu” ima naslov “Od dveh drageh vu ljubavi spričavanja”). Premda tu pjesmaricu tek treba pažljivije istražiti, ona je zanimljiva zbog toga što, u usporedbi s dvjema opisanima, svjedoči o drugačijim načelima izbora i organizacije donekle iste građe.²⁰ Osim razlike u konceptu, iz triju se pjesmarica istoga pisara ipak dade očitati silueta nekoga tko je očito dobro poznao kajkavsku liriku i tko se njome učestalo zabavljao, bilo da je to činio prema vlastitim interesima, bilo po narudžbi. Premda o tome pjesmopisaocu ne znamo ništa, ipak se iz rukopisâ dade razbrati lik izvježbana pisara koji je raspolagao opsežnom građom i koji je mogao oblikovati različite tipove lirskih zbirki i zadovoljiti potrebe različitih naručitelja, odnosno publike. Ako je doista riječ o istoj ruci, a najvjerojatnije jest, onda se susrećemo i s prvom potvrdom “serijske proizvodnje” kajkavskih pjesmarica.²¹

Da rezimiram: pjesmarice koje su nastajale u okrilju Crkve i za njezine potrebe – kao što je *Citara octochorda* – bile su određene crkvenim kalendarom, koji je zadavao raspored građe pa su se tako grupirale adventske pjesme, korizmene, marijanske i slično, i upravo im je kalendar davao čvršću i jasniju strukturu. Mnoge pak svjetovne pjesmarice (primjerice pjesmarica *Horvatske popevke svetske*) ili pak one koje sadrže i religiozne i svjetovne sastave (primjerice, *Varaždinska pjesmarica I.* sadrži velik broj religioznih pjesama grupiranih prema liturgijskim razdobljima, a u drugom dijelu donosi niz svjetovnih pjesama bez nekoga jasnog reda; slično je i sa zbirkom *Pjesme kajkavske* iz Arhiva HAZU, sg. I b 16, *Pjesmaricom Donata Fodrocija*, kao i s nekim dosad neopisanim pjesmaricama koje se čuvaju u Državnom arhivu u Zagrebu), pokazuju manji stupanj uređenosti, a nerijetko i izostanak bilo kakve sistematičnosti; poneki manji rukopisi koji donose po nekoliko lirskih pjesama čak djeluju poput *ad hoc* improvizacije. Brojni su dakle rukopisi nastajali kao više ili manje “otvoreno djelo” ili *work in progress*, a nadopisivanjem novih pjesama nije se bitno narušavala zbirka, jer ona i nije bila zamišljena kao zatvorena. Nadalje, u mnogim starim rukopisima izmjenjuju se različite ruke, a *Pjesmarica Nikole Šafrana* i *Canticum* izdvajaju se i po tome aspektu. Usprkos labavom, relativno primitivnom i anakronom, izvanjskom načelu organizacije građe, te su pjesmarice unaprijed osmišljene i dovršene, a svako nadopisivanje, što se u *Šafrana* do-

²⁰ Ta je pjesmarica zanimljiva i zbog toga što postavlja pitanje odnosa kajkavskih i njemačkih pjesama. Komparatistička vizura i inače je važna za proučavanje stare kajkavske lirike, jer su mnoge pjesme prijevodi ili parafraze (i to ne samo s njemačkoga nego i s latinskoga, mađarskoga, slovačkog i drugih jezika), a nisu zanemarive ni tipološke srodnosti među hrvatskim kajkavskim i stranim pjesmama, o čemu se ponešto pisalo, no tema nije ni približno iscrpljena.

²¹ Važnost prepoznavanja jedne ruke, odnosno jednoga pisara bolje se može sagledati uspoređi li se s dubrovačkom sredinom, u kojoj su se, za razliku od kajkavske, profilirali brojni prepisivači (od Horacija Mažibradića do Ivana Ksavera Altestija ili Stijepa Tomaševića, da navedem samo neke). No takva situacija nije vezana samo uz prepisivanje, nego i šire, uz status i funkciju književnosti uopće.

bro vidi na prvom listu i na kraju, gdje su pjesme naknadno dodavane, kao što je i inače karakteristično za rukopise, narušava ideju cjeline, ma kako ona bila krhka.

Još nekoliko riječi o citatu iz naslova (*Kam, Jožek, putuješ*). Riječ je o prvome stihu *popevke* 47 u Šafrana, odnosno 26 u *Canticumu*, koja je zabilježena i u drugim pjesmaricama, a zapisao ju je i Franjo Kuhač na terenu; u našim pjesmaricama nakon nje slijedi pjesma-odgovor, odnosno “spričavanje”. U prvoj se ženski glas obraća muškom adresatu, svome bratu Jožeku, koji napušta dom da bi otišao u pustinjački stan, a sestra ga odgovara, upozoravajući na odricanja koja ga čekaju.²² U jednoj, vjerojatno starijoj varijanti, pjesma se pojavljuje s imenom Pavel te se vjerojatno aludira na odlazak u pavlinski red (“Kam, Pavel, putuješ”). Ovom prilikom nije potrebno objašnjavati zašto je ovdje prvi stih izvučen iz konteksta i stavljen u naslov rada. U *zagonetnim* i *inim*, nerijetko i pješačkim putovanjima, Josip Bratulić često je zalazio i u kajkavske krajeve, a ne jednom pozabavio se i kajkavskom knjigom, pa onda i kajkavskom pjesmaricom. Poticaj za odabir dviju kajkavskih pjesmarica kao teme rada dolazi, naravno, iz struke – filologije, odnosno starije hrvatske književnosti, koju je slavljениk predavao – no jednako tako on se nadovezuje na njegovu zaraznu bibliofiliju i općenito ljubav prema pisanoj riječi. Tu su, konačno, i Bratulićevo prepoznavanje važnosti malih stvari i poštivanje sitnica, a kajkavske pjesmarice o kojima je bilo govora upravo su takve: u književnoj povijesti tretirane kao inferiorni književni fenomeni, ti maleni, ali lijepi predmeti i svojim tvarnim obilježjima i sadržajem svjedoče o jednome tipu književne kulture koja je nekoć bila mnogo veća i važnija nego što danas možemo vidjeti.

U skladu s povodom ovoga članka, kako prigodi i dolikuje, završavam prikladnim stihovima iz Šafranove pjesmarice (pjesma br. 17, napitnica br. 1):

Domovine drage čisto alduvan,
za nje diku misli vsaku noć i dan,
prijatela ljubiti znade,
vse mu dade što imade,
vsi skupa viknemo:
Bog ga poživi!

²² Dodajem još jednu digresiju, a na tragu slavljениkova članka o grlici u književnosti: Jožek se u pjesmi sestri obraća ovako: “draga sestra, ma tužna grlica”.

LITERATURA

- BOGDAN, Tomislav. 2012. "Pesme horvatske i predlošci strani". *Perivoj od slave. Zbornik Dunje Fališevac*. Ur. T. Bogdan et al. Zagreb: FF press: 13–26.
- BRATULIĆ, Josip. 2014. "Pjesnikinja Ana Katarina Zrinska i pjesme u njezinoj *Pjesmarici*". *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske*. Prir. J. Bratulić. Zagreb: Matica hrvatska: 277–319.
- DUKIĆ, Davor. 2006. "Hrvatska ranonovovjekovna ljubavna lirika i folklorno pjesništvo". *Petrarca i petrarkizam u hrvatskoj književnosti. Zbornik radova s međunarodnog simpozija održanog od 27. do 29. rujna 2004. u Splitu*. Ur. B. Lučin i M. Tomasović. Split: Književni krug: 175–217.
- FANCEV, Franjo. 1928. "Prilog za historiju hrvatsko-srpskih književnih veza u 18. vijeku". *Nastavni vjesnik* 36: 241–271.
- FANCEV, Franjo. 1936. "Tragovima hrvatske kajkavske poezije 16. vijeka". *Ljetopis JAZU*, sv. 48: 165–168.
- FANCEV, Franjo. 1937. "Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vjekova". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 31, 1: 67–165.
- FANCEV, Franjo. 1939. "Hrvatska kajkavska poezija prošlih vjekova". *Ljetopis JAZU za godinu 1937./ 38.*, sv. 51: 86–105.
- JOVANOVIĆ, Neven, LUČIN, Bratislav. S. a. "Okvir za pjesmarice: eksperimentalni esej-izvještaj", <http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/dokuwiki/doku.php/z:okvir-pjesmarice> (pristupljeno 8. 2. 2019)
- NORŠIĆ, Vjekoslav. 1927. „Još jedna kajkavska pjesmarica XVIII. vijeka”. *Građa za povijest književnosti hrvatske* 10: 163–172.
- PUŠKADIJA-RIBKIN, Tatjana. 2003. "Nekoliko manje poznatih hrvatskokajkavskih pjesmarica s kraja 18. i početka 19. stoljeća". *Kaj* 36, 3: 22–30.
- ŠOJAT, Olga. 1968. "Stara hrvatska kajkavska poezija". *Republika* 8–9: 458–471.
- ŠOJAT, Olga. 1968b. "Izbor iz Ludbreške pjesmarice". *Kaj* 7–8: 62–72.
- ŠOJAT, Olga. 1973. "Prekomurska pjesmarica I. Uz izbor". *Forum* 7–8: 176–213.
- ŠOJAT, Olga. 1977. *Hrvatski kajkavski pisci. I. Druga polovina 16. stoljeća; II. 17. stoljeće* (Pet stoljeća hrvatske književnosti, sv. 15/I, 15/II). Zagreb: Matica hrvatska – Zora.
- ŠOJAT, Olga. 1986. "Neke napomene uz transkribiranje i objavljivanje starih kajkavskih tekstova". *Filologija* 14: 357–369.
- ŠREPEL, Milivoj. 1899. "Kajkavska pjesmarica". *Građa za povijest književnosti hrvatske* 2: 187–212.

- ZVONAR, Ivan. 1996. "Kajkavske rukopisne pjesmarice do hrvatskog narodnog preporoda". *Kajkaviana Croatica. Hrvatska kajkavska riječ (Katalog izložbe)*. Ur. Jembrih, Alojz. Zagreb: Družba Braća hrvatskog zmaja, Muzej za umjetnost i obrt – Donja Stubica: Kajkaviana: 285–315.
- ZVONAR, Ivan. 2015. *Tri rukopisne pesmarice s Priloka*. Prelog: Meridijani
- ZVONAR, Ivan. 2014. *Pregled povijesti kajkavske usmene književnosti. I. dio (Od prvih tragova do dvadesetih godina 20. stoljeća)*. Zabok: Muži zagorskoga srca.

KAM, JOŽEK, PUTUJEŠ (WHERE ARE YOU GOING, JOŽEK)
MODEST CONTRIBUTION TO THE STUDY OF OLD KAJKAVIAN SECULAR LYRIC

LAHORKA PLEJČ POJE

SUMMARY

The paper brings forth several observations about two secular Kajkavian songbooks written by the same hand. They are *Pjesmarica Nikole Šafrana* (Croatian Academy of Sciences and Arts Archives, sg. I a 98) and *Canticum cytharaedorum cytarizantium cum cytaris suis* (National and University Library in Zagreb, sg. R 3631). Even though the songbooks are quite extensive, so far they have not been thoroughly analysed nor written about as a whole; rather, scholarly attention was directed to individual songs, mostly those that were repeated in several manuscripts. Some songs were written about in the attempt to ascertain or confirm their author, some because they revolve around a historical event (e.g. the Zrinski-Frankopan Conspiracy), while some served as a template for stylistic analysis. Unlike such approach, in which the songbooks are always understood as a mere, almost accidental collection of randomly gathered compositions, this paper emphasizes that songbooks should be studied as unique, ordered wholes. Their compiler was obviously guided by the desire to offer a rounded collection. The hypothesis that the compiler was a person who continuously and seriously engaged in Kajkavian lyric before the National Revival can be further testified to by several manuscripts from the State Archives written by the same hand.

KEYWORDS:

Canticum cytharaedorum cytarizantium cum cytaris suis, kajkavian secular lyrics, The book of poems by Nikola Šafran, manuscripts of poem books

